

- Poltava, L. 1992. Do istorii rosiishchennia Ukrainy vid 1720 roku [On the History of Rusification of Ukraine since 1720]. *Rosiishchennia Ukrainy*: nauk.-popul. zb. Repr. vyd. Kyiv. S. 7–57. [in Ukrainian]
- Popovych, M. 2005. *Chervone stolittia [Red Century]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Savchenko, V. 2004. *Symon Petliura [Symon Petliura]*. Kharkiv. [in Ukrainian]
- Sliusarenko, A. & Tomenko, M., upor. 1994. *Istoriia ukrainskoi Konstytutsii [History of Ukrainian Constitution]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Smolii, V. A. 2011. ta in. *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. [Essays on History of Ukrainian Revolution of 1917–1921]* U 2 kn. Kn. 1. Kyiv. [in Ukrainian]
- Soldatenko, V. 2011. *Proekt «Ukraina 1917–1920 rr. Postati» [Project «Ukraine in 1917–1920. Personalities»]*. Kharkiv. [in Ukrainian]
- Subtelnyi, O. 1991. *Ukraina. Istoriia [Ukraine. History]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Ustymenko, V. 2010. *Etonatsionalna polityka yak faktor derzhavotvorennia v Ukraini (1917–1920 rr.) [Ethnic and National Politics as Factor of State Building in Ukraine (1917–1920)]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Faizulin, Ya. & Hinda, V. 2015. *Ukraina u vohni mynuloho stolittia. Postati. Fakty. Versii [Ukraine in the Fire of Previous Century. Personalities. Facts. Hypotheses]*. Kharkiv. [in Ukrainian]
- Chykalenko, Ye. 1956. *Spohady (1861–1907)*. Niu-York. [in Ukrainian]

УДК 94 (100+(470+571)):327«1919»
DOI: 10.20535/2307-5244.48.2019.176381

Н. Д. Городня

<https://orcid.org/0000-0001-8152-3927>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

N. D. Gorodnia

Taras Shevchenko National University of Kyiv

РОСІЙСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ У СІЧНІ — ЛЮТОМУ 1919 Р.

*Russian Issue at the Paris Peace Conference
in January — February 1919*

Одним з найважливіших у роботі Паризької мирної конференції було російське питання, яке включало передусім вироблення політики великих держав стосовно більшовицького уряду Росії. На противагу концепції, яку сформували радянські історики, за нашою гіпотезою, на початку 1919 р. існувала можливість досягнути мирної угоди держав Антанти і США з більшовицьким урядом Росії. Цього не сталося не через антибільшовицьку позицію західних держав, а через політику радянського уряду.

Ключові слова: Паризька мирна конференція, 1919, російське питання, політика щодо Росії, більшовики, держави Антанти, США.

Among the most important discussions at the 1919 Paris Peace Conference was the Russian question, which was addressed in several interconnected aspects. The most important of them was winning states' policy choice towards Russian Bolshevik government. Soviet historians argued that the hostile attitude of Western nations to Bolsheviks was their only policy possible, aimed at overthrowing Lenin's government and destroying Bolshevik's power. Those arguments have not been reconsidered by Ukrainian scholars yet.

According to our hypothesis, in early 1919, it was possible to reach an agreement between the Allied and Associated Powers, on the one hand, and the Russian Bolshevik government, on the other. Namely, due to Prinkipo proposal, promoted by British and American governments. Though French and Italian governments had different views on Bolsheviks, they did not oppose the proposal. In January-February 1919 they actually sought to elaborate and pursue a joint policy towards Russia.

This paper explores the Great Powers' policy towards Russia at the beginning of the Paris Peace Conference to test our hypothesis. The methodology is based on a detailed study of historical sources (proceedings of the Council of Ten and the Supreme War Council, diplomatic correspondence, speeches and works of Powers' leaders and diplomats) to describe discussions of Russian question at the beginning of the Conference, in January-February 1919. The author reconstructs Entente's and the U.S. leaders' point of view, to reveal their motives and arguments, and to explain their decisions. The paper argues that the agreement failed not because of Great Powers' anti-Bolshevik stance and the refusal of other Russian and national parties to participate in the Prinkipo conference, but because of the Bolshevik government's policies. It failed to comply with the only condition for participating in the conference, namely, ceasefire. Instead, Red Army led massive attacks at the fronts and expanded the Bolshevik rule to new territories, including Ukraine. Besides, the Soviet government did not stop the revolutionary propaganda and used its peaceful proposals addressed to Principal Powers for the purposes of world revolution.

Keywords: Paris Peace Conference, 1919, Russian issue, policy towards Russia, Bolsheviks, the Entente nations, the United States.

100-річчя Паризької мирної конференції (січень 1919 — січень 1920 рр.) спонукає науковців повернутися до осмислення її рішень, які заклали підґрунтя нового світового устрою після світової війни 1914–1918 рр. Одним з найважливіших у її роботі було російське питання, яке включало різні пов'язані аспекти: припинення війни на території колишньої Російської імперії, вироблення політики щодо російського більшовицького уряду, стримування більшовизму від поширення на інші території, майбутнє Росії та Європи.

Від варіантів розв'язання російського питання залежало також майбутнє держав, які утворилися на території колишньої Російської імперії, включаючи Україну. Як свідчать наші попередні дослідження (Городня, Н. 1995, 1996), навряд чи можна стверджувати, що на Паризькій мирній конференції існувало «українське питання». Великі держави розглядали Україну в контексті російської й австрійсько-угорської спадщини. Українські території, що входили до складу колишньої Російської імперії, були для них частиною російського питання. Тож позицію великих держав щодо національної державності України неможливо зрозуміти поза контекстом їхньої російської політики.

За нашою гіпотезою, в січні — лютому 1919 р. існувала можливість досягти мирної угоди між провідними державами Антанти і США, які формували керівні органи Паризької мирної конференції, з одного боку, і більшовицьким урядом Росії, з іншого. Цього не сталося не через антибільшовицьку позицію західних держав, а через політику радянського уряду.

В радянській історіографії сформувався концепція однозначно ворожого ставлення держав-переможниць до більшовицької Росії, що виявилась у їхній інтервенції, підтримці з їхнього боку російських антибільшовицьких сил і національних держав, які утворилися на території колишньої Російської імперії (Штейн, Б. 1949; Симоненко, Р. 1962; Скаба, А. 1967). Натомість у західній науковій літературі періоду «холодної війни» акцентувався експансіонізм більшовизму, який був загрозою для Європи і світу, що обумовило політику щодо нього великих держав. Водночас відзначалася проблематичність формування політики великих держав щодо більшовицької Росії через складну внутрішню і міжнародну післявоєнну ситуацію, а також через різні підходи до вирішення російського питання. В такому контексті висвітлювали розгляд російського питання на Паризькій мирній конференції Дж. Кеннан, Дж. Томпсон, А. Майер, Б. М. Унтербергер (Kennan, G. 1960; Thompson, J. 1966; Mayer, A. 1967; Unterberger, B. M. 1987).

Сучасні європейські й американські дослідники не приділяють значної уваги російському питанню на Паризькій мирній конференції і розглядають його побіжно в контексті інших питань, включаючи те, як великі держави реалізовували принципи самовизначення націй (Alston, Ch. 2006; Dockrill, M. & Fisher, J. (ed.). 2001; Biskupski, M. B. 2015). У Росії різні аспекти політики великих держав щодо більшовицької Росії після світової війни, включаючи період Паризької мирної конференції, вивчає С. В. Лістиков (Листиков, С. 2009, 2011). Останніми роками, в умовах сучасної кризи у відносинах Росії з країнами Заходу, інтерес до цієї теми в російській історіографії посилюється (Листиков, С. 2017; Емельянова, Е. 2017).

Українські дослідники зосередили увагу на діяльності української дипломатії в Парижі й на позиції великих держав щодо національної державнос-

ті України після Першої світової війни (Павлюк, О. 2001; Дацків, І. 2009; Городня, Н. 2017). Формування політики провідних держав Антанти і США до більшовицької Росії не було предметом дослідження сучасних українських вчених, хоча без розкриття цього важливого питання неможливо зрозуміти їхню позицію щодо України.

Джерельну базу дослідження формують різноманітні за характером і походженням історичні джерела, передусім протоколи засідань керівних органів Паризької мирної конференції, дипломатичне листування кінця 1918 — початку 1919 рр., виступи й праці глав держав і урядів, дипломатів, учасників і сучасників конференції. Документи, що формують дві перші групи джерел, опубліковані в окремих серіях багатотомного видання документів «Зовнішні відносини Сполучених Штатів» — «Паризька мирна конференція», «Росія, 1919», «1918, Додаток 1, Світова війна».

Методологія дослідження базується на детальному вивченні історичних джерел на предмет обговорення російського питання на Паризькій мирній конференції у короткий проміжок часу (січень — лютий 1919 р.). Хронологічні межі дослідження обумовлюються інтенсивними пошуками у той час спільної й ефективної російської політики провідних держав. Автор намагається подивитися на російську проблему очима лідерів великих держав, виявити їхні мотиви і аргументи у формуванні їхньої політики щодо Росії.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб висвітлити формування політики провідних держав Антанти (Великої Британії, Франції, Італії) і США до Росії у січні — лютому 1919 р., напередодні й на початку роботи Паризької мирної конференції для перевірки гіпотези дослідження. Для досягнення цієї мети передбачається вирішити такі дослідницькі завдання: висвітлити можливі варіанти російської політики напередодні й на початку роботи конференції, запропоновані лідерами великих держав; розглянути питання, пов'язані з організацією «російської конференції» на о. Принкіпо, визначити причини невдачі цього проекту та її вплив на політику великих держав щодо Росії.

Важливе місце російського питання у роботі Паризької мирної конференції обумовлювалося місцем Росії у довоєнній системі міжнародних відносин, її статусом однієї з основних держав блоку Антанта у 1914–1917 рр., розмірами її території та ресурсів.

Більшовизм був не лише внутрішньою проблемою Росії. По-перше, новий повоєнний світовий порядок, який формувала Паризька мирна конференція, був під загрозою, доки в Росії тривала війна. По-друге, курс російського більшовицького уряду на світову соціалістичну революцію і закордонна пропаганда, яку він вів, дестабілізували ситуацію у державах світу, включаючи держави-переможниці, загрожували їхній безпеці. По-третє, Росія з її безмежними територіальними, людськими й природними ресурсами була важ-

ливим компонентом рівноваги сил у Європі та світі. Перспективи угоди більшовиків з німецьким соціалістичним урядом, посилення німецького впливу на Росію чи впливу більшовизму в Німеччині загрожували міжнародній безпеці. По-четверте, досить гострим було питання про війська держав Антанти і США у Росії, які були введені на її територію під час світової війни, щоб німці не захопили важливих ресурсів (Хауз, Е. 2004, с. 259–261). По-п'яте, держави Антанти, колишні союзники Росії у війні, були вражені жорстокістю більшовицького експерименту та розмірами гуманітарної катастрофи, до якої він призвів. Тож при всіх запевненнях В. Вільсона, що США та їхні союзники з симпатією ставляться до пошуків Росію свого шляху (Wilson, W. 1918; Хауз, Е. 2004, с. 256–259), вони не могли байдуже спостерігати за подіями в Росії, навіть якби це обмежувалося лише її кордонами.

Після того як стало відомо про згоду німецького уряду на перемир'я, 9 листопада 1918 р. Комісаріат іноземних справ Росії звернувся до урядів США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії з телеграмою за підписом Г. Чичеріна, у якій висловлював бажання припинити військове протистояння з їхніми військами, пропонував розпочати переговори і просив визначити місце і час зустрічі їхніх представників (FRUS. 1918. Sup. 1. Vol. I, p. 484).

Ця ініціатива була обумовлена докорінними змінами в міжнародній ситуації. У промовах Леніна на надзвичайному VI з'їзді Рад 6–9 листопада 1918 р. зазначалося, що, хоч радянська влада в Росії суттєво зміцнилася, «звірі імперіалізму» все ще сильніші. Їй удалося вистояти лише тому, що вони воювали один з одним, але після перемоги американсько-англійсько-французького імперіалізму в нього виникла можливість спрямувати об'єднані зусилля проти більшовизму (Ленін, В. І. 1918, с. 152, 157–158). У зв'язку з цим висувалося завдання «зробити все необхідне, щоб уникнути бою» з «міжнародним імперіалізмом» (Ленін, В. І. 1918, с. 157). Ленін заявляв, що мир із західними державами був можливий лише на грабіжницьких умовах, як це було з німцями у Брест-Литовську. Врешті, стверджував він, капіталістичні держави захлинуться своєю жадібністю, як це було з німцями. Водночас Ленін говорив про початок нової війни, міжнародної пролетарської революції, передовим загоном якої виступала Червона армія (Ленін, В. І. 1918, с. 145–146). Оскільки повну перемогу соціалістичної революції в одній країні він вважав неможливою, одним з головних для радянського уряду ставало завдання поширити її на інші країни і розширити там, де вона вже відбулася (Ленін, В. І. 1918, с. 153).

23 грудня 1918 р. заступник міністра закордонних справ М. Литвінов звернувся до держав Антанти і США зі Стокгольма з офіційною пропозицією миру й повідомив про свої повноваження ввійти в попередні переговори з цього питання (FRUS. 1919. Russia, p. 1–2).

У відповідь на це 3 січня 1919 р. британський уряд звернувся до інших великих держав з пропозицією вступити в переговори з представниками більшовицького уряду, всіх антибільшовицьких сил в Росії і урядами держав, що утворилися на території колишньої Російської імперії. В очікуванні рішень мирної конференції вони мали негайно припинити військові дії на всіх фронтах. Після цього вони могли відрядити своїх представників до Парижа для обговорення з великими державами умов постійного врегулювання.

У листі повіреного у справах Великої Британії у США від 3 січня 1919 р. до в. о. держсекретаря США Ф. Полка, що вмщував цей меморандум, висловлювалася думка про необхідність діяти негайно, не очікуючи зустрічі великих держав у Парижі. Адже у зверненнях, що надходили від литовців, естонців та інших народів, йшлося про загрозу їх винищення в наступні кілька місяців (FRUS. 1919. Russia, p. 2).

У відповідь Ф. Полк передав позицію президента В. Вільсона і держсекретаря Р. Лансінга, що союзники мали спробувати виробити спільну політику перед тим як робити будь-які заяви (FRUS. 1919. Russia, p. 6–7). Ф. Полк не переслав цей меморандум президенту й держсекретарю, які на той час уже перебували в Парижі. Замість цього він написав Р. Лансінгу, що повідомлення, котрі він щоденно отримував, свідчили про посилення загрози більшовизму поза межами Росії, й пропонував, щоб президент узяв на себе лідерство у визначенні ставлення союзних держав до більшовицького уряду (FRUS. 1919. Russia, p. 3).

8 січня у відповідь на пропозицію М. Літвінова В. Вільсон відрядив до Стокгольма Уільяма Баклера, спеціального помічника посольства США у Великій Британії, для конфіденційних переговорів з ним. Переговори між У. Баклером і М. Літвіновим відбувалися три дні, 14–16 січня. Про їхній зміст В. Вільсону повідомили телеграмою від 18 січня.

16 січня Держдепартамент США у Вашингтоні отримав звернення від комісара з закордонних справ Росії Г. Чичеріна, датоване 12 січня, з пропозицією про нормалізацію відносин між Росією і США. Г. Чичерін зазначав, що причин для перебування американських військ на території Росії більше не існувало. Якщо й залишалися будь-які питання, їх можна було вирішити шляхом угоди між американським і радянським урядами (FRUS. 1919. Russia, p. 8–9).

Міністр закордонних справ Франції С. Пішон у відповідь на британську пропозицію від 3 січня заявив пресі про відмову Франції погодитися з нею, бо це означало б визнання нею російського більшовицького уряду. Це суперечило принципам, яких дотримувалися союзники щодо Росії, і сприяло російській пропаганді. На його думку, союзні уряди мали й далі постачати гроші, зброю і надавати військову підтримку урядам, які воювали з біль-

шовиками. Якщо союзні уряди й далі відмовлятимуться вести переговори з більшовицьким урядом, він урешті зазнає краху (FRUS. 1919. Russia, p. 7).

Ці заяви та дії великих держав у першій половині січня 1919 р. виявили їхні підходи до російської політики, яку передбачалося розробити на Паризькій мирній конференції. Обговорення між лідерами Великої Британії, Франції, Італії і США російського питання в Парижі розпочалося 12 січня, ще до офіційного відкриття мирної конференції. Невдовзі до них приєднався представник Японії.

На засіданні Верховної військової ради за участю керівників і найвищого військового командування цих держав 12 січня головнокомандувач союзницьких сил на західному фронті маршал Ф. Фош запропонував низку заходів для зміцнення Польщі як бар'єру між Німеччиною і Росією (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 478). Проте цю пропозицію не підтримали. В. Вільсон вважав проблеми, які окреслив Ф. Фош, компонентами значно ширшого питання про стримування більшовизму в русі на Захід і пропонував відкласти обговорення, доки не буде вироблено спільну політику союзників щодо протистояння «соціальної небезпеці більшовизму». Він дуже сумнівався, що наступ більшовиків можна було зупинити силою зброї.

Того самого дня лідери Франції, Великої Британії, Італії та США обговорили долю 1 200 000 російських військовополонених у Німеччині й представництво Росії на мирній конференції. С. Пішон повідомив про присутність у Парижі росіян (князя І. Львова, С. Сазонова, Б. Савінкова та інших), які просили бути представниками Росії на конференції від імені омського уряду Колчака. С. Пішон не вважав це можливим, оскільки союзники ще не визнали його урядом усієї Росії, але пропонував дозволити цим політикам викласти їхні погляди неофіційно.

Натомість британський прем'єр Д. Ллойд Джордж вважав, що присутні в Парижі росіяни не могли представляти Росію, бо не дотримувались погляду, який там переважав, — більшовизму. Він порушив питання про війська союзних держав у Росії. В тогочасному стані вони були неефективними, тож потрібно було вивести їх або посилити. В результаті обговорення було вирішено, що Росія не буде представлена на конференції, але росіян, які перебували в Парижі, могли залучати для надання усних свідчень в індивідуальному порядку (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 491–492). До питання про представництво Росії на мирній конференції повернувся наступного дня. Було вирішено відкласти його до вироблення загальної політики щодо Росії (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 533).

Обговорення російського питання на засіданнях 12–13 січня виявило принаймні два моменти. По-перше, відсутність у союзників певної політики щодо Росії. По-друге, різні погляди Д. Ллойд Джорджа і В. Вільсона, з одного боку, і представників Франції, з іншого, на вирішення російського

питання. У той час як Д. Ллойд Джордж і В. Вільсон намагалися розглядати його з погляду внутрішньої ситуації в Росії, представники Франції пропонували створити бар'єр, щоб унеможливити просування більшовизму на захід, зокрема для відокремлення більшовицької Росії від Німеччини.

На засіданні 15 січня В. Вільсон порушив питання про висвітлення рішень конференції у пресі, що можна вважати реакцією на інтерв'ю С. Пішона. За його пропозицією, було вирішено, що всі важливі делікатні питання (такі як російське і польське) ніколи не обговорюватимуть публічно (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 543). Д. Ллойд Джордж наполягав, що преса не мала знати, коли обговорюватимуть російське питання. Він передбачав, що досягти швидкого рішення навряд чи вдасться. Але у представників преси не мало скластися враження про незгоду між державами з цього питання.

Обговорення російського питання тривало 16 січня. Д. Ллойд Джордж пояснив британський план, викладений у меморандумі від 3 січня, який, за його словами, неправильно інтерпретували. Так, ніколи не передбачалося, що більшовицький уряд буде визнаний тією мірою, щоб запропонувати йому місце на мирній конференції. Було запропоновано лише досягнути перемир'я між різними сторонами, що воюють між собою, після чого представників різних урядів могли запросити до Парижа, щоб вони пояснили свою позицію й отримали від союзників поради, як узгодити свої суперечності.

Причини британської пропозиції, за словами Д. Ллойд Джорджа, були такі. По-перше, факти про Росію були невідомі. Повідомлення з Росії щодня відрізнялися. Доки не було впевненості у фактах, держави не могли сформулювати правильні судження. По-друге, надії на те, що більшовицький уряд скоро зазнає краху, не виправдалися. Навпаки, він зміцнився. По-третє, в Україні розпочався такий самий рух, як і в Росії. Хоча існували надії, що там установився міцний уряд, «авантюрист з кількома тисячами людей скинув його з надзвичайною легкістю» (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 589). За словами британського прем'єра, це повстання було більшовицьке і його успіх показав, що Україна не була оплотом проти більшовизму, як уявлялося.

В результаті цього, вважав Д. Ллойд Джордж, можна було обирати з трьох варіантів політики. Перший формувався на основі припущення, що більшовизм так само небезпечний для цивілізації як німецький мілітаризм. Така політика була спрямована на його знищення. У цьому разі ключовим було питання, чи був хтось готовий направити до Росії мільйон людей для проведення відповідної операції. Британія не могла взяти на себе наведення порядку в Росії, і Д. Ллойд Джордж мав сумнів, що будь-яка інша держава могла. Понад те, всі доповіді свідчили, що союзні війська в Сибіру й Північній Росії не підтримували подальшу участь у кампанії і прагнули повернутися додому.

Друга політика, відома як «санітарний кордон», означала ізоляцію, блокаду більшовицької Росії. На думку британського прем'єра, її не можна було підтримати хоча б із принципів гуманності, бо вона призвела б до посилення страждань населення, яке й так голодувало. Окрім того, він не бачив сил, які могли б скинути більшовиків у разі проведення такої політики. Він не довіряв адміралу Колчаку, який, здавалося, прагнув відновити старий режим. Стосовно А. Денікіна, який визнавав омський уряд О. Колчака, війська під його командуванням контролювали невелику територію.

Залишалася третя політика, яку запропонував британський уряд, — запросити представників різних російських урядів, щоб зустрітися в Парижі після досягнення перемир'я між ними (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 589–590).

Вудро Вільсон погоджувався, що британський уряд пропонував єдину перспективну політику. Він вважав, що в разі, якщо більшовики утримаються від вторгнення в Литву, Польщу, Фінляндію та інші держави, можна було дозволити всім заінтересованим групам колишньої Російської імперії надіслати своїх представників до Парижа. Після цього потрібно було спробувати допомогти їм вирішити їхню проблему: примирити їх між собою і з рештою світу (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 593). В. Вільсон вважав, що насіння більшовизму не могло розквітнути без ґрунту, готового прийняти його (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 592). Тож, на його думку, союзники йтимуть проти течії часу, якщо намагатимуться утримувати Росію від вільного пошуку власного шляху. Окрім того, частину сили більшовицьких лідерів він бачив у іноземній інтервенції, завдяки якій вони об'єднували навколо себе людей.

До обговорення цього питання повернулися після офіційного відкриття конференції, яке відбулося 18 січня, на засіданнях Ради десяти конференції в складі глав урядів Франції, Великої Британії, Італії, Японії, президента США і міністрів закордонних справ цих держав.

За рекомендацією представників Франції й Італії, 20–21 січня Рада десяти вислухала свідчення колишнього посла Франції в Росії Ж. Нуланса і колишнього міністра Данії в Петрограді Г. де Скавеніуса, які недавно повернулися з Росії. Вони на численних прикладах змалювали потворні риси більшовицького режиму й рекомендували організувати спільну інтервенцію великих держав для його знищення.

21 лютого конференція вислухала також лист прем'єр-міністра Польщі І. Падеревського Е. Хаузу, в якому йшлося про загрозу його державі з боку більшовиків і містилося прохання надати Польщі зброю й амуніцію. Того самого дня В. Вільсон повідомив Раду десяти про конфіденційні переговори між його уповноваженим У. Баклером і М. Літвіновим у Стокгольмі (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 643–646).

Як свідчив звіт У. Баклера, радянський уряд прагнув миру і вважав, що в разі заінтересованості союзників і США його можна було швидко досягти. Він був готовий піти на компроміс з усіх питань, включаючи російський борг, захист іноземних підприємств, що існували на території Росії, і надання нових концесій. Деталі могли бути узгоджені після того, як великі держави сформулюють свої вимоги. Г. Літвінов обіцяв, що як тільки угоди про мир буде досягнуто, російська більшовицька пропаганда за кордоном одразу припиниться; буде оголошено амністією росіянам, ворожим до радянського уряду, їм дозволять залишити країну. За його словами, у росіян не було імперіалістичних намірів щодо Фінляндії, Польщі чи України, і вони прагнули надати їм повне право самовизначення. Проте доти, доки іноземні держави підтримували капіталістичні класи в Росії, вони вважали виправданим підтримувати робітничі класи в цих державах (FRUS. 1919. Russia, p. 15–17).

У телеграмі У. Баклера на ім'я Е. Хауза від 19 січня вміщувалася його оцінка ситуації на основі інформації, зібраної в Стокгольмі й Копенгагені. Він рекомендував досягнути угоди з Росією на противагу військовій інтервенції. Збереження військових умов, на його думку, сприяло більшовизму в Росії та поза її межами. Угода з Росією давала змогу відновити нормальні умови, які він вважав найкращою протидією більшовизму. Ця угода, на його думку, мала бути справедливою й поступливою, не повторювати принципи, на яких базувалися домовленості в Брест-Литовську. Передбачалося, що таке ставлення матиме тривалий ефект і посилить поміркованих, таких як Г. Чичерін і М. Літвінов. Якщо ж накласти на Росію умови, аналогічні брест-литовським, це врешті зашкодить інтересам союзників (FRUS. 1919. Russia, p. 17–18).

На засіданні 21 січня, що розпочалося о 15 год., президент В. Вільсон запропонував внести деякі зміни в пропозицію Д. Ллойд Джорджа. Згідно з ними, різні організовані групи колишньої Російської імперії могли відрядити своїх представників не до Парижа, оскільки Ж. Клемансо був категорично проти цього, а до іншого міста, наприклад Салонік. Тут вони могли зустрітися з представниками союзних держав, аби з'ясувати можливість вироблення програми, на основі якої можна було досягти угоди. На його думку, було важливо вислухати думки різних партій одночасно і в одному місці, найкраще — в одній кімнаті, щоб отримати можливість порівняти їхні погляди (FRUS. 1919. Russia, p. 19–20). В. Вільсон вважав, що в російській ситуації протидія більшовизму силою зброї лише сприяла йому. Більшовицькі лідери могли заявляти, що імперіалістичні капіталістичні уряди прагнуть контролювати і експлуатувати їхню країну, повернути землю поміщикам і проводити антинародну політику. Такі аргументи допомагали їм збирати армії. Тож він пропонував союзникам «залишити гордість і природну антипатію до більшовиків при собі» (FRUS. 1919. Russia, p. 21) і пока-

зати, що ці аргументи не відповідають дійсності. Тоді моральна сила більшовицьких лідерів зникне.

С. Сонніно відкидав ідею зустрічі з представниками більшовицького уряду і пропонував вислухати росіян, які перебували в Парижі. Натомість Д. Ллойд Джордж вважав, що в такому разі союзники знову почують людей, які мають однакову думку, але не тих, хто контролює європейську Росію. За його оцінкою, доповідь У. Баклера свідчила, що більшовики, хоч і не визнали своїх помилок, але прагнули домовитися.

Французький прем'єр Ж. Клемансо був проти діалогу з більшовиками, передусім через те, що це означало підняття їх до свого рівня. Доповідь У. Баклера вразила його тим, як майстерно більшовики намагалися заманити союзників у пастку. Адже їхнє прийняття пропозиції щодо концесій і сплати боргів неодмінно було б використано в більшовицькій пропаганді проти них. За словами Ж. Клемансо, якби він діяв самостійно, то намагався б виграти час, створив бар'єри, щоб стримати більшовизм від поширення, і очікував, що врешті до влади в Росії прийдуть люди зі здоровим глуздом. Але було невідомо, коли це станеться, тоді як більшовизм швидко поширювався і загрожував європейським державам, включаючи Австрію, Угорщину, Італію. Тож рішення потрібне було негайно, що було найбільшою проблемою (FRUS. 1919. Russia, p. 21–22). Окрім того, союзники мали виступати спільно. Не мало виникнути ніяких ознак незгоди між ними. Тому Ж. Клемансо вважав, що слід звернутися до Росії з чітким і переконливим посланням: союзники не бажають втручатися у її внутрішні справи і не мають намірів відновити царизм. Їхня мета полягає лише в тому, щоб сприяти створенню сильного уряду, і для цього вони пропонують зібрати представників усіх сторін на конференцію.

Найбільше заперечень пропозиція російської конференції викликала у міністра закордонних справ Італії С. Сонніно. Він наполягав, що більшовикам не можна вірити, адже їхньою єдиною метою було поширити революцію на інші держави. Так, до Брест-Литовського миру вони робили різні обіцянки, але як тільки угоду було підписано, одразу відмовилися від них. Він вважав, що навіть часткове визнання більшовиків посилить їхні позиції, тоді як для Італії більшовизм був реальною загрозою, а протидія йому — питанням самозахисту. Тому С. Сонніно пропонував зібрати представників усіх антибільшовицьких сил і допомогти їм створити сильний уряд, якщо вони візьмуть зобов'язання не служити силам реакції і, особливо, не переглядати земельне питання. Він вважав, що в Росії досі не існувало сильного уряду, бо жодна партія не могла здійснити антибільшовицький наступ без допомоги союзників. Таку допомогу, на його думку, можна було надати розумною кількістю солдатів, а також постачанням зброї, їжі та грошей.

Проте проблема полягала в тому, де взяти війська, щоб направити їх до Росії. Обговорення цього примусило С. Сонніно запропонувати ство-

рення санітарного кордону проти більшовизму, щоб запобігти його поширенню, як роблять медики для попередження епідемії (FRUS. 1919. Russia, p. 22–23). Проте врешті він був змушений погодитися, що часу на очікування немає, і підтримати пропозицію Д. Ллойд Джорджа зі змінами, які запропонував В. Вільсон. Японський міністр барон Макіно також підтримав цю пропозицію, яка, на його думку, була найкращим рішенням за обставин, що склалися. При цьому він акцентував на необхідності протидіяти принципам та ідеям більшовиків у разі, якщо вони приймуть запрошення на конференцію (FRUS. 1919. Russia, p. 24).

Президенту Вільсону було доручено скласти текст звернення до всіх організованих партій Росії з запрошенням взяти участь у зустрічі у Салоніках чи на о. Лемнос, щоб обговорити з представниками союзних і асоційованих держав засоби відновлення порядку й миру в Росії. Обов'язковою умовою для участі в ній було припинення з їхнього боку бойових дій.

Наступного дня, 22 січня, Рада десяти обговорила і затвердила текст пропозиції, яку підготував В. Вільсон. Єдине, що в ньому змінилося, це місце зустрічі — о. Принкіпо, один з Принцевих островів у Мармуровому морі. Звернення було написано в такому самому дружньому дусі, як і ст. 6 «Чотирнадцяти пунктів». Згідно з ним, єдиною метою асоційованих держав була допомога росіянам установити порядок. Вони вважали росіян друзями, а не ворогами, і прагнули допомогти їм у будь-який найкращий для них спосіб (FRUS. 1919. Russia, p. 30–31). Вони визнавали революцію і декларували, що ніколи, ні за яких обставин не нададуть допомогу контрреволюції. Також вони заявляли про відсутність цілей сприяти чи допомагати будь-якій з організованих груп, які боролися за лідерство. Єдина мета асоційованих держав полягала у тому, щоб принести Росії мир і можливість знайти вихід з проблем, адже вони вважали, що Європа і світ не матимуть миру, якщо його не матиме Росія.

Для цього вони пропонували кожній організованій групі, яка здійснювала чи намагалася здійснювати політичну владу чи військовий контроль у Сибіру чи в межах європейської Росії (за винятком Фінляндії) відрядити представників, не більше, ніж трьох від кожної групи, на о. Принкіпо в Мармуровому морі. Там їх мали зустріти представники асоційованих держав, щоб вільно й відверто обговорити їхні бажання і привести, за можливості, до порозуміння та угоди, за якою Росія зможе виробити власні цілі й відносини співпраці між її народом та іншими народами світу. Їх очікували в призначеному місці до 15 лютого 1919 р. Союзники просили надати відповідь на це запрошення якнайшвидше.

Хоча запрошення стосувалося всіх організованих груп на території колишньої Російської імперії, текст звернення свідчив, що його основним адресатом був більшовицький уряд. Його передали всім сторонам непрямым шляхом, по радіо і через пресу.

27 січня держсекретар США Р. Лансінг писав Ф. Полку, що запрошення представників різних російських груп на конференцію на Принкіпо стало прямим результатом визнання неможливості військової інтервенції. Не існувало суттєвої надії створити російську армію. На іноземні війська також не можна було сподіватися. Військові вважали, що до Росії потрібно спрямувати ще принаймні 150 тис. військ, можливо, й набагато більше. Але ніхто з великих держав не міг цього зробити. За цих обставин найкращим і найгуманнішим варіантом вбачалося звернутися до всіх угруповань, що перебували у війні, з закликом припинити насилля під час роботи конференції. Тоді вона могла б виступити медіатором між ними (FRUS. 1919. Russia, p. 35).

За дорученням В. Вільсона, член делегації США на Паризькій мирній конференції У. Біллліт і У. Баклер їздили 30 січня до Лондона, щоб зустрітися з особистим секретарем Д. Ллойд Джорджа Філіппом Керром. Той повідомив про велику заінтересованість Британії в тому, щоб якомога швидше, до 1 травня, вивести свої війська з Архангельська. Британський уряд був також готовий зустрітися з представниками радянського уряду на Принкіпо чи в будь-якому іншому місці, навіть якщо ніхто інший крім більшовиків не прийме цієї пропозиції. Зустріч на Принкіпо, за його словами, мала за основну мету зупинити російську громадянську війну, для чого передбачалося схилити різні російські уряди, щоб ті направили делегатів на Всеросійський з'їзд (FRUS. 1919. Russia, p. 38).

Російський більшовицький уряд одразу відгукнувся на повідомлення про конференцію на Принкіпо. На засіданні Ради десяти 1 лютого В. Вільсон повідомив про телеграму, яку отримав від Г. Чичеріна. Останній просив надіслати йому офіційне запрошення на конференцію. Проте таке запрошення було рівносильне визнанню більшовицького уряду. В. Вільсон хотів проігнорувати цей запит, проте великі держави прагнули уникнути ситуації, коли більшовики не візьмуть участі в конференції через відсутність запрошення. Того дня не змогли прийняти рішення, тож його залишили для подальшого розгляду (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. III, p. 835–836).

4 лютого Г. Чичерін знову звернувся з телеграмою до урядів Великої Британії, Франції, Італії, США і Японії. У ній йшлося про велику заінтересованість радянського уряду в досягненні угоди, яка посприє закінченню бойових дій. Тому він був готовий негайно розпочати переговори і навіть «купити таку угоду ціною великих жертв» (FRUS. 1919. Russia, p. 39).

По-перше, він був готовий виконати вимоги держав Антанти щодо повернення боргів і визнати фінансові зобов'язання Росії перед кредиторами. По-друге, через складне фінансове становище уряд пропонував гарантувати оплату відсотків за кредитами певною кількістю сировини. По-третє, з огляду на велику схильність іноземного капіталу використовувати російські природні ресурси для власної вигоди, уряд був налаштований надава-

ти концесії громадянам держав Антанти лише згідно з суворо регульованими умовами, щоб це не призвело до економічних і соціальних ускладнень для Радянської Росії. По-четверте, допускалося обговорення питань про територіальні поступки Росії. Як зазначалося, поступки російського радянського уряду в п. 2 і 4 залежали від військової ситуації, яка покращувалася з кожним днем. Г. Чичерін зазначав, що російський радянський уряд не міг обмежити свободу революційної преси, тобто революційну пропаганду, але обіцяв включити в угоду з державами Антанти зобов'язання не втручатись у їхні внутрішні справи. На таких загальних умовах він був готовий негайно розпочати переговори на о. Принкіпо чи в будь-якому іншому місці з усіма державами Антанти чи окремо з кожною з них чи з будь-якою політичною групою в Росії, згідно з запитом держав Антанти (FRUS. 1919. Russia, p. 40–42).

Окрім більшовицького уряду, запрошення на російську конференцію прийняв уряд Республіки «Союз народів Черкесії і Дагестану». В листі від нього повідомлялося, що він повністю віддає себе в руки Президента США. Незалежно від рішень конференції на Принкіпо, він розраховував на захист незалежності своєї держави з боку Ліги націй чи на призначення США державою-мандаторієм (FRUS. 1919. Russia, p. 43–44).

Інші російські й національні уряди, які утворилися на території колишньої Російської імперії, відмовилися брати участь у конференції.

Найбільш негативною була реакція на це запрошення російських урядів М. Чайковського в Архангельську, О. Колчака в Томську й А. Денікіна в Краснодарі. Воно викликало в них почуття обурення та образи, що до «патріотичних» «конструктивних» елементів Росії на Паризькій мирній конференції ставилися так само як до більшовиків. Місцева преса писала, що союзники кинули і зрадили Росію, що вони, очевидно, очікували повного зруйнування Росії, щоб скористатися цим у своїх інтересах.

Представник омського і краснодарського урядів у Парижі С. Сазонов зробив кілька заяв про неможливість їхньої участі в переговорах за участю більшовиків. 12 лютого об'єднані уряди Сибіру, Архангельська і Південної Росії звернулися до мирної конференції з заявою, яку підписали С. Сазонов і М. Чайковський. У ній вони висловлювали готовність співпрацювати з союзниками у наведенні ладу в Росії. Проте «за жодних обставин» вони не погоджувалися обговорювати ці питання з більшовиками, яких вважали «узурпаторами і злочинцями без віри в закон», «зрадниками», які розв'язали громадянську війну й тримаються при владі «лише тероризмом». Вони вважали, що примирення з ними неможливе, а будь-яка зустріч не матиме ніяких наслідків, крім непоправної моральної шкоди для російських патріотів і союзників (FRUS. 1919. Russia, p. 53–54).

1 лютого в. о. держсекретаря США Ф. Полк звернувся до Р. Лансінга з пропозицією визнати уряд Колчака. Хоча він особисто вважав Колчака

ка «реакціонером» і мав сумнів щодо того, як той прийшов до влади, проте вважав, що заклик до російської конференції підірве моральний дух усіх партій, які перебували в опозиції до більшовиків. Тож визнання цього уряду зміцнило б його в умовах кризи, спричиненої рішеннями мирної конференції. Окрім того, таке визнання могло бути «наживкою» для Колчака і Денікіна, щоб спонукати їх надіслати представників на конференцію (FRUS. 1919. Russia, p. 38–39).

Повірений у справах США в Архангельську Д. Пул повідомляв Ф. Полка про розгубленість, викликану заявою Паризької мирної конференції про російську політику. Найбільше вражало те, що до більшовицького уряду ставилися так само як для інших груп, які були відданими патріотами і союзниками в боротьбі проти німецького імперіалізму. Д. Пул висловлював протест проти таких дій і просив прийняти його відставку, щоб відсторонитися від будь-якої політики, яка не засуджувала методи більшовиків, за допомогою яких вони прийшли до влади і утримували її (FRUS. 1919. Russia, p. 42–43).

Ф. Полк просив з цього приводу інструкцій у держсекретаря Р. Лансінга і висловлював сподівання, що президент звернеться до російських груп, що перебували в опозиції до більшовиків, з посланням, аби підняти їхній дух. (FRUS. 1919. Russia, p. 46–47). 10 лютого держсекретар Р. Лансінг надіслав Д. Пулу до Архангельська телеграму, в якій зазначав, що рішення про відставку той прийняв через помилкове тлумачення цілей, які спонукали уряди США і союзників організувати конференцію на о. Принкіпо. За його словами, американський уряд погодився на цю конференцію не для того, щоб вести переговори з більшовицьким урядом про принципи, а щоб провести розслідування, чи зможе цей уряд формувати розумну політику стосовно інших груп Росії (FRUS. 1919. Russia, p. 51).

14 лютого Ф. Полк писав представнику США в Омську, що запрошення делегатів більшовиків узяти участь у конференції на Принкіпо не означало готовність союзників вести з ними переговори про будь-яку домовленість. Конференція мала єдину мету: отримати повну інформацію про ситуацію в Росії. Проте запрошення справді означало однакове і рівне ставлення союзників до всіх російських урядів доти, доки вони не дійдуть певних висновків на основі отриманої інформації. Визнання уряду Колчака могло відбутися тільки після цієї зустрічі, але не перед нею. Генеральному консулу в Іркутську Харрісу рекомендували неофіційно повідомити Колчака, що участь його делегації в зустрічі на Принкіпо була дуже бажаною, оскільки майбутні дії США могли залежати від отриманої на ній інформації (FRUS. 1919. Russia, p. 68).

Про відмову від участі в конференції на Принкіпо заявили також уряди національних держав, що утворилися на території Російської імперії — Грузії,

Латвії, Естонії та України. У відповіді українського уряду за підписом голови дипломатичної місії УНР в Парижі Г. Сидоренка зазначалося, що більшовицький уряд не мав наміру виконувати умови для участі в конференції, тобто встановити перемир'я і припинити бойові дії. Навпаки, він розвивав військовий наступ, щоб зруйнувати незалежність Української республіки. З цієї причини представники України не могли взяти участь у конференції доти, доки більшовицький уряд Росії не припинить військові дії проти неї й не виведе всі свої військові сили з українського фронту (FRUS. 1919. Russia, p. 69–70).

14 лютого було терміново скликано засідання Верховної військової ради за участі британського міністра У. Черчілля. Він спеціально приїхав до Парижа напередодні від'їзду В. Вільсона до США, щоб з'ясувати чи буде пропозиція зустрічі на Принкіпо реалізовуватися й надалі. Якщо ні, то якою політикою її можна було замінити (FRUS. 1919. Russia, p. 56).

Учасники засідання погоджувалися, що конференція на Принкіпо не досягне бажаних цілей, якщо в ній візьмуть участь лише більшовики. Тож потрібно було так закінчити цю справу, щоб уникнути звинувачень більшовицького уряду на адресу великих держав у зриві конференції, які він використовував у своїй пропаганді.

За словами В. Вільсона, політика, яку пропонували союзники, була спрямована на те, щоб з'ясувати, що люди в Росії думали і які цілі вони перед собою ставили. Союзники шукали не зближення з більшовиками, а достовірної інформації про ситуацію в Росії. Врешті вони прагнули встановити мир у Росії як складову миру в світі. Проте, крім більшовиків, інші російські уряди не погодилися направити представників на конференцію, а бойові дії на фронтах не припинилися. Понад те, більшовики у відповіді запропонували поступки, про які їх не просили — виплату боргів, концесій і територіальних компенсацій, які можна було розцінювати як образу (FRUS. 1919. Russia, p. 57–58).

На засіданні знову постало питання про війська союзників на території Росії. В. Вільсон був переконаний, що їх потрібно вивести. Адже, за його словами, ці війська не знали, за кого і за що вони воювали. Насправді вони допомагали лише місцевим силам, а не спільній меті встановлення порядку в Росії. Окрім того, наявні сили союзників не могли зупинити більшовиків і жоден із союзників не міг їх посилити. У. Черчілль був проти цього, бо вважав, що це призведе до краху небільшовицьких армій у Росії, тож збройний спротив більшовикам в Росії припиниться. Залишиться тільки безмежна перспектива насилля і бідності (FRUS. 1919. Russia, p. 58). У. Черчілль пропонував направити до Росії добровольців, технічних експертів, зброю, боеприпаси, танки, аероплани тощо. Натомість В. Вільсон вважав, що добровольців навряд чи можна знайти. Стосовно військової допомоги, для ньо-

го було важливо знати, як і хто її використовуватиме. Врешті, вважав він, союзники не знали, кого вони підтримували в Росії. Незважаючи на висловлені судження, В. Вільсон заявив про готовність підтримати спільну позицію союзників (FRUS. 1919. Russia, p. 59).

Обговорення цього питання тривало наступного дня, 15 лютого, о 15 год. Генерал Албі оприлюднив доповідь, згідно з якою Червона армія не зупинила наступ на фронтах, що було необхідною умовою для участі в конференції на Принкіпо, а навпаки здійснила найпотужніші атаки. В тому числі вона швидко просувалася в Україні, захопила Київ, Харків, Катеринослав, інші території, й наближалася до Одеси і Херсона, де були розташовані французько-грецькі війська (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 11).

У. Черчілль представив два конкретні плани подальших дій. По-перше, щоб довести ініціативу конференції на Принкіпо до логічного завершення, він пропонував продовжити термін дії цієї пропозиції ще на 10 днів, з 15 лютого. Для участі в конференції більшовики мали припинити наступ на всіх фронтах і за 5 днів відвести свої війська на відстань не менше, ніж 5 миль від тогочасних позицій (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 13–14). Після цього союзники мали адресувати такий самий запит силам, що протистояли їм. Тільки за таких умов конференція на Принкіпо могла відбутися. В іншому разі спробу її організувати визнавали невдалою.

Другою пропозицією У. Черчілля було створення союзницької Ради з російських справ у складі політичної, економічної і військової секцій з виконавчими повноваженнями, які надала б їй Паризька конференція. Найбільше значення мала військова секція у складі військових експертів, яку пропонувалося створити негайно. Вона мала вивчити військову ситуацію, оцінити ресурси в розпорядженні союзників і розробити план спільних військових дій проти більшовиків, якщо конференція на Принкіпо не відбудеться. На основі висновків військової секції Верховна військова рада могла б прийняти рішення, виводити війська союзників з Росії чи ні (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 14–15).

Ж. Клемансо і С. Сонніно поділяли погляди У. Черчілля щодо створення Ради з російських справ і невідкладності цього завдання. Ж. Клемансо виступав за політику оточення, встановлення бар'єру навколо Росії (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 17–19). Він також повідомив про атаку німців проти поляків на широкому фронті й те, що вони захопили два міста. У зв'язку з цим пропонував розглядати російську політику в цілому, за участю Польщі як заінтересованої сторони. Ж. Клемансо вважав за необхідне розглянути військову політику в Росії без будь-якої затримки. Проте на прохання делегатів США обговорення було відкладено на кілька днів.

Стосовно конференції на Принкіпо, Ж. Клемансо був обурений, що представники урядів, які постійно відвідували офіси великих держав з прохан-

ням про зброю, амуніцію і гроші, не скористалися запропонованою їм унікальною можливістю, щоб засудити більшовизм і його злочини перед усім світом. Натомість більшовики погодились і запропонували союзникам гроші. Унаслідок цього союзники опинилися в незручній ситуації. Видавалося, що більшовики прийняли пропозицію, а союзники відмовилися від неї.

Міністр закордонних справ Великої Британії А. Бальфур пропонував показати реальне обличчя більшовиків, для чого направити їм послання, яке примусило б їх припинити військові дії або відмовитися від переговорів. Така пропозиція поставила б більшовиків перед вибором і покращила б громадську думку щодо великих держав.

С. Сонніно виступив проти продовження терміну дії пропозиції про конференцію на Принкіпо, в чому його підтримав Ж. Клемансо. Адже більшовики проігнорували вимоги союзників припинити бойові дії. Нове запрошення лише посилило б їхній престиж та деморалізацію серед дружніх союзникам російських сил і військ Антанти в Росії. Навіть якби більшовики заявили про припинення бойових дій, це було важко перевірити. Можна було прогнозувати, що через 10 днів ситуація лише погіршиться. Тож треба було визнати, що пропозиція про російську конференцію провалилася. Проте вона показала світу наміри союзників щодо миру з Росією. Тепер Рада з російських справ, яку пропонували створити, мала шукати інші рішення (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 20).

Прийняття рішень з двох пропозицій У. Черчілля було відкладено до понеділка, 17 лютого. Про засідання Вищої військової ради, що відбулося того дня, в протоколах Паризької конференції вміщено лише короткий абзац з інформацією, що була дискусія щодо політики стосовно Росії і вона мала продовжитися пізніше на тому ж тижні (FRUS. Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV, p. 28).

За інформацією держсекретаря Р. Лансінга, під час дискусії на засіданні 17 лютого У. Черчілля запропонував резолюцію, за якою військові представники Верховної військової ради мали якнайшвидше вивчити питання і доповісти про можливість спільної військової операції асоційованих держав, аби надати підтримку російським небільшовицьким арміям і застосувати заходи, які могли знадобитися для захисту Фінляндії, Естонії, Лівонії, Польщі й Румунії. Представники США виступили проти цієї резолюції. Було вирішено забезпечити конфіденційність подальшої дискусії. Кожен делегат мав проконсультуватися з військовими представниками у Версалі щодо пунктів, вказаних у резолюції У. Черчілля. Далі військові мали обговорити це питання між собою і якомога швидше доповісти рішення своїм делегаціям. Після цього дискусія з вироблення політики мала відновитися (FRUS. 1919. Russia, p. 68–69).

У відповідь на це повідомлення В. Вільсон писав у Париж, що він дуже здивований пропозиціями У. Черчілля стосовно Росії. Адже Д. Ллойд Джордж

заперечував можливість військових дій. Це зауваження свідчить про різні підходи у британському уряді до реалізації російської політики, виразниками яких були Д. Ллойд Джордж і У. Черчилль. В. Вільсон вважав, що «подальше втягнення у російський хаос буде фатальним» (FRUS. 1919. Russia, p. 71–72).

23 лютого Р. Лансінг повідомив президента Вільсона, що «проект Черчилля мертвий» і загроза, що конференція знову його відновить, незначна (FRUS. 1919. Russia, p. 73).

Після того, як проект конференції на Принкіпо і пропозиція У. Черчилля зазнали поразки, великі держави більше не акцентували на виробленні спільної політики щодо Росії. Надалі вони реалізовували два різні підходи до Росії, провідниками яких були Франція і Велика Британія. Франція здійснювала політику, що передбачала зміцнення Польщі й Румунії як бар'єру проти просування більшовиків на захід. Французький уряд підтримував Польщу навіть тоді, коли існували обґрунтовані сумніви щодо правомірності дій її армії. Також він сприяв створенню спільного кордону між Польщею і Румунією за рахунок етнічних українських земель. Пропозиції і політика Франції викликали критику Великої Британії і, меншою мірою, США. Але вони були змушені їх підтримувати.

Британський уряд посилив матеріальну й технічну підтримку російських антибільшовицьких сил А. Денікіна і О. Колчака, та просував на конференції ідею визнання омського уряду. Українські представники в Парижі протестували проти таких дій, але ці протести ніяк не впливали на великі держави. Україну майже повністю захопили більшовицькі війська, тож не було ніяких підстав рахуватися з її національною владою і армією, які не могли зробити ніякого внеску у вирішення російського питання.

Таким чином, напередодні Паризької мирної конференції держави Антанти і США мали різні погляди на вирішення російської проблеми, проте на початку її роботи зробили спробу виробити спільну політику. Франція й Італія пропонували посилити підтримку російських антибільшовицьких сил, у тому числі шляхом збільшення чисельності союзницьких військ на території Росії. Велика Британія і США, натомість, відгукнулися на ініціативу більшовицького уряду досягти мирної угоди і обстоювали необхідність вступити в переговори з ним. Така позиція віддзеркалювала бачення В. Вільсона і Д. Ллойд Джорджа, що вирішити проблему більшовизму силовими методами неможливо. Окрім того, вони прагнули вивести свої війська з Росії. Тож позиція держав Антанти і США не була однозначно антибільшовицькою, як це описували радянські історики, а допускала компроміси.

Прагнення великих держав сформувати й реалізовувати спільну російську політику мало результатом схвалення пропозиції про конференцію представників різних урядів, що існували на території колишньої Російської імперії, на о. Принкіпо в Мармуровому морі. Зміст цієї пропозиції

свідчить про те, що вона була адресована передусім більшовицькому уряду. Її пояснення з боку лідерів і дипломатів великих держав демонструвало різне її трактування. Так, спочатку йшлося про те, щоб з'ясувати можливість вироблення програми, на основі якої можна було досягти угоди між ворожими угрупованнями колишньої Російської імперії. Далі, за різними джерелами, йшлося про створення сильного уряду, скликання Всеросійського з'їзду, обговорення з представниками великих держав засобів відновлення порядку й миру, їх дії в ролі медіатора між ворожими угрупованнями. Коли ж ця пропозиція викликала різко негативну реакцію російських антибільшовицьких урядів, то її почали трактувати у дусі збору інформації про ситуацію в Росії.

Існувала досить висока ймовірність досягнення угоди великих держав з більшовицьким урядом. Адже В. Вільсон і Д. Ллойд Джордж були схильні провести зустріч з його представниками, навіть якщо вони будуть єдиними учасниками конференції. Проте більшовики зірвали ці плани тим, що не виконали основну і єдину умову участі в конференції. Вони не лише не припинили бойові дії, але й здійснили в період підготовки до конференції найбільші завоювання, зокрема в Україні. Вони не відмовилися від планів світової революції й намагалися використати переговори в пропагандистських цілях. Це було основною причиною того, що конференція за участю більшовицького уряду так і не відбулася.

Внаслідок провалу проекту конференції на Прінкіпо дорогий час було втрачено. На середину лютого 1919 р. у великих держав, як і раніше, не було певної політики щодо Росії. Якщо до 14–15 лютого їхні лідери намагалися досягти консенсусу і йшли на взаємні поступки для її формування, після провалу скликання конференції суперечності між ними посилювалися, що надалі шкодило прийняттю колективних рішень. Політика великих держав щодо Росії після 15 лютого є предметом окремого дослідження.

Городня, Н. 1995. Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції. *Політика і час*. № 11. С. 75–80.

Городня, Н. 2017. Переговори між представниками Директорії і держав Антанти у січні-березні 1919. *Європейські історичні студії*. № 6. С. 84–106. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/nomer-6/>

Городня, Н. 1996. *Політика держав Антанти і США щодо державності України (1917–1919 рр.)*. Дис. ... канд. іст. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дацків, І. 2009. *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів, 1917–1923*. Тернопіль.

Емельянова, Е. Н. 2017. Внешняя политика большевиков накануне Парижской мирной конференции 1919 г. *Современные исследования социальных проблем*. Т. 9. № 3.

Ленин, В. И. 1918. Речь о годовщине революции 6 ноября. *Полное собрание сочинений*. Т. 37. С. 137–152.

Ленин, В. И., 1918. Речь о международном положении 8 ноября. *Полное собрание сочинений*. Т. 37. С. 153–168.

Листиков, С. В. 2017. В поисках «русской политики»: Вудро Вильсон и интервенция в России, 1918–1920 гг. *Американский ежегодник*. С. 159–169.

Листиков, С. В. 2011. Великие державы и «русский вопрос»: решения Версальской мирной конференции 1919–1920 гг. и их последствия. *Российская история*. № 5. С. 15–29.

Листиков, С. В. 2009. Президент В. Вильсон, русские небольшевистские силы и конференция на Принцевых островах. *Американский ежегодник*. С. 260–286.

Павлюк, О. 2001. Дипломатія незалежних українських урядів, 1917–1920. Україна на Паризькій мирній конференції 1919. *Нариси історії дипломатії України*. Київ. С. 314–396.

Симоненко, Р. Г. 1962. *Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 році*. Київ.

Скаба, А. Д. 1971. *Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в стране Советов (январь — июнь 1919)*. Киев.

Хауз, Э. 2004. *Архив полковника Хауза. Избранное*. В 2 т. Т. 2. Москва.

Штейн, Б. Е. 1949. «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции (1919–1920 гг.). Москва.

Alston, Ch. 2006. «The Suggested Basis for a Russian Federal Republic»: Britain, Anti-Bolshevik Russia and the Border States at the Paris Peace Conference, 1919. *History*. Vol. 91. Is. 301. P. 24–44.

Biskupski, M. B. B. 2015. Wilson's Policies toward Eastern and Southeastern Europe, 1917–1919. *A Companion to Woodrow Wilson*. Wiley-Blackwell. P. 386–405.

Dockrill, M. & Fisher, J. (ed.). 2001. *The Paris Peace Conference, 1919. Peace without Victory*. London.

Kennan, G. 1960. Russia and the Versailles Conference. *The American Scholar*. Vol. 30. No. 1. P. 13–42. URL : <https://www.jstor.org/stable/41208718> [Accessed: 22.02.2019].

Mayer, A. 1967. *Politics and the Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles 1918–1919*. New York.

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1919. Russia. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1937. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919vRussia> [Accessed: 10–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). Paris Peace Conference. 1919. Vol. III. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1943. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919Parisv03> [Accessed: 10–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1943. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919Parisv04> [Accessed: 18–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1918, Supplement 1. The World War. Vol. I. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1933. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1918Supp01v01> [Accessed: 26.02.2019].

Thompson, J. M. 1966. *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*. Princeton, N.J.

Unterberger, B. M. 1987. Woodrow Wilson and the Bolsheviks: The 'Acid Test' of Soviet — American Relations. *Diplomatic History*. Vol. 11. No. 2. P. 71–90.

Wilson, W. President Wilson's Fourteen Points. Delivered in Joint Session, January 8, 1918. In *The World War I Document Archive*. URL : https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points [Accessed: 22.02.2019].

Gorodnia, N. 1995. Yim potribni byly sylni soyuznyky. Ukrainske pytannia na Paryzkyi myrnyy konferentsii [They Needed Strong Allies. Ukrainian Issue at the Paris Peace Conference]. *Polityka i Chas*. № 11. S. 75–80. [in Ukrainian]

Gorodnia, N. 2017. Peregovory miz predstavnykamy Dyrectorii i derzav Antanty u sichni-begezni 1919 [Negotiations between Representatives of Dyrectoria and the Entente Nations in January-March 1919]. *Yevropeyski istorychni studii*. № 6. S. 84–106. URL : <http://eustudies.history.knu.ua/nomer> [in Ukrainian]

Gorodnia, N. D. 1996. *Polityka derzav Antanty i SShA shchodo derzavnosti Ukrainy (1917–1919 rr.)* [The Entente Nations and the United States' Policies on Ukraine in 1917–1919]. Dys. ... kand. istorychnyh nauk. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian]

Datskiv, I. 2009. *Dyplomacia ukraïnskykh derzavnykh utvoreniy u zakhysti natsionalnykh interesiv, 1917–1923* [Diplomacy of Ukrainian State Formations in Defense of National Interests], Ternopil. [in Ukrainian]

Yemelianova, Ye. 2017. Vneshniaya politika bolshevikov nakanune Parizskoy mirnoy konferentsii 1919 g. [Bolshevik's Foreign Policy before 1919 Paris Peace Conference]. *Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem*. T. 9. № 3. [in Russian]

Lenin, V. I. 1918. Rech o godovshchine revoliutsii 6 noyabria [The Speech on Anniversary of the Revolution on November 6]. *Complete Collected Works*. T. 37. S. 137–152. [in Russian]

Lenin, V. I. 1918. Rech o mezhdunarodnom polozenii 8 noyabria [The Speech on International Situation on November 8]. *Complete Collected Works*. T. 37. S. 153–168 [in Russian].

Listikov, S. V. 2017. V poiskah “russkoy politiki”: Woodrow Wilson i interventsia v Rossii, 1918–1920 gg. [In a Search of “Russian Policy”: Woodrow Wilson and Intervention in Russia, 1918–1920]. *American Year-book*. S. 159–169. [in Russian]

Listikov, S. V. 2011. Velikiye derzavy i “russkiy vopros”: resheniya Versalskoy mirnoy konferentsii 1919–1920 gg. i ih posledstviya [Great Powers and “Russian Issue”: Decisions of Versailles Peace Conference 1919–1920 and their Outcomes]. *Rossiyskaya istoriya*. №. 5. S. 15–29. [in Russian]

Listikov, S. V. 2000. President W. Wilson, russkiye nebolshhevitskiye sily i konferentsia na Printsevyykh ostrovakh [President W. Wilson, Russian non-Bolshevik Forces and the Conference on the Prince Islands], *American Year-book*. S. 260–286. [in Russian]

Pavliuk, O. 2001. Dyplomacia nezaleznykh ukraïnskykh uradiiv, 1917–1920. Ukraina na Paryzkyi myrnyy konferentsii 1919 [Diplomacy of Independent Ukrainian Governments, 1917–1920. Ukraine at the Paris Peace Conference]. *Narysy istorii dyplomatii Ukrainy [Outline of Ukraine's Diplomacy]*. Kyiv. S. 314–396. [in Ukrainian]

Symonenko, R.G., 1962. *Imperialistychna Polityka Antanty i SSHA shchodo Ukrainy v 1919* [The Imperialist Policy of the Entente and the U.S. towards Ukraine in 1919]. Kyiv. [in Ukrainian]

Skaba, A. D. 1971. *Parizskaya mirnaya konferentsia i inostrannaya interventsia v Strane Sovietov (Yanvar'-Jun 1919)* [Paris Peace Conference and Foreign Intervention in Ukraine in 1919]. Kiev. [in Russian]

House, E. 2004. *Arkhiv Polkovnika Houza. Izbrannoye*. V 2 t. T. 2 [Colonel House's Archive]. Moskva. [in Russian]

Shtein, B. 1949. «*Russkiy Vopros*» na *Parizskoy mirnoy konferentsii (1919–1920 gg.)* [Russian Issue at the Paris Peace Conference (1919–1920)]. Moskva. [in Russian]

Alston, Ch. 2006. «The Suggested Basis for a Russian Federal Republic»: Britain, Anti-Bolshevik Russia and the Border States at the Paris Peace Conference, 1919. *History*. Vol. 91. Is. 301. P. 24–44.

Biskupski, M. B. B. 2015. Wilson's Policies toward Eastern and Southeastern Europe, 1917–1919. *A Companion to Woodrow Wilson*. Wiley-Blackwell. P. 386–405.

Dockrill, M. & Fisher, J. (ed.). 2001. *The Paris Peace Conference, 1919. Peace without Victory*. London.

Kennan, G. 1960. Russia and the Versailles Conference. *The American Scholar*. Vol. 30. No. 1. P. 13–42. URL : <https://www.jstor.org/stable/41208718> [Accessed: 22.02.2019].

Mayer, A. 1967. *Politics and the Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles 1918–1919*. New York.

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1919. Russia. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1937. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919vRussia> [Accessed: 10–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). Paris Peace Conference. 1919. Vol. III. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1943. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919Parisv03> [Accessed: 10–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). Paris Peace Conference. 1919. Vol. IV. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1943. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1919Parisv04> [Accessed: 18–28.02.2019].

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1918, Supplement 1. The World War. Vol. I. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1933. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1918Supp01v01> [Accessed: 26.02.2019].

Thompson, J. M. 1966. *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*. Princeton, N.J.

Unterberger, B. M. 1987. Woodrow Wilson and the Bolsheviks: The 'Acid Test' of Soviet — American Relations. *Diplomatic History*. Vol. 11. No. 2. P. 71–90.

Wilson, W. President Wilson's Fourteen Points. Delivered in Joint Session, January 8, 1918. In *The World War I Document Archive*. URL : https://www.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points [Accessed: 22.02.2019].